
ENRIC BALAGUER

**AVANTGUARDA, POPULISME I
LITERATURA KITSCH
(LA GENERACIÓ DE 1930 I EL
REDREÇAMENT LITERARI)**

1. L'IMPULS D'UNA GENERACIÓ

La cultura catalana al País Valencià durant la dècada dels vint i dels trenta engegà un programa de modernització i de normalització que té com a fita més destacada els autors de la generació de 1930. Intel·lectuals com Carles Salvador, Navarro Borràs, Adolf Pizcueta, Almela i Vives, Artur Perucho, etc., van dur a terme un programa que no s'havia perfilat en el període renaixentista ni durant les primeres dècades del segle XX. Les propostes estéticoideològiques dels autors modernistes foren tímides i es trobaren amb molts obstacles socials.

El final de la dècada dels vint està marcat per una fita tan important com l'aparició de la publicació *Taula de Lletres Valencianes* (1927-1930) –i amb el seu caliu, l'editorial L'Estel (1928) que publicà l'antologia *La poesia valenciana en 1930*. Cal comptar les activitats de la Societat Castellonenca de Cultura (fundada el 1920), mentre que el teatre assolí una situació de quasi normalitat amb una abundància de representacions, tant a València com a Alacant i a d'altres ciutats del país.

La dècada dels 30 suposarà una efervescència intel·lectual sense precedents en l'edat contemporània: recordem fets com l'assoliment de les Normes de Castelló, l'aparició de tribunes com ara *La República de les Lletres* (1934-36) dirigida per

Navarro Borràs o de grups d'intel·lectuals universitaris o de setmanaris valencianistes de signe polític divers com *Avant* (1930-31), *El Camí* (1932-34) o *Acció* (1934-36). Un inventari mínim ens portaria a recordar iniciatives com les de la col·lecció de «Nostra Novel·la» (1930-31), en el terreny de la literatura de consum i fenòmens d'èxit popular com ara la revista d'Alacant *El Tio Cuc*, amb un gran nombre de lectors. A diferència del que havia succeït durant la Renaixença, a les comarques del sud apareixen canvis ostensibles en una línia d'incorporació –per bé que tímida– al conjunt cultural valencià (Balaguer 1987, Rodríguez-Bernabeu, 1993: 148-152, González i Caturla, 1993). D'igual manera, la literatura a les comarques de Castelló (Meseguer, 1998) es troba en uns moments d'activitat literària important, prova de la qual seran les obres de Josep Pascual Tirado: *Tombatossals* (1930) i *De la meua garbera* (1935). Tot un conjunt d'iniciatives que apuntaven envers la normalització cultural i literària. Una normalització que va crear plataformes, editorials, centres difusors de cultura, i que va contribuir a incrementar la consciència i la coneixença nacional dels valencians. Hi ha en aquest sentit tota una tasca de reedició d'obres clàssiques, una tasca de debat i de revisió dels autors anteriors des de tribunes com *Taula de Lletres Valencianes* i més avant amb *La República de les Lletres*. Els estudiosos n'han fet un balanç positiu, el professor Simbor (1985: 37) ha assenyalat com a aportacions generacionals l'eixamplament del valencianisme cultural i polític en el camp social; i en el terreny literari, l'establiment d'una relació estreta amb els escriptors del Principat, així com l'augment, en quantitat i en qualitat, de la literatura que fa que alguns autors siguin «exportables a un món literari normal».

Del circuit cultural establert, el punt més feble de la cadena era, sens dubte, el públic. La societat no estava alfabetitzada en català i, per tant, no podia participar en tots aquests projectes d'una forma normal. I, sobretot, la inculcació de la diglòssia (lingüística i literària) que –en aquest segon terreny– permetia l'ús del català per a determinats gèneres i temes, però el vetava per a d'altres. Hem de tenir present que ens trobem en una societat de referents rurals, amb un ben relatiu interès cultural i una escassa intel·lectualització. Tot açò dificultava, enormement, l'aparició d'una literatura amb tots els registres literaris, en perjudici dels –diguem-ne– més elevats o cultes. Mentre els populars –tant en poesia, com en teatre i en narrativa– tenien un relatiu lloc en aqueix circuit cultural, era ben diferent quan l'autor es proposava dur a terme una obra que se n'ixís de les fites establertes per al català, quan l'autor es proposava, simplement, fer una obra en connexió amb les estètiques vigents aleshores.

Tot açò, però, començava a canviar... De no ser per l'entrebanc de la guerra i del franquisme, la cultura valenciana, com un arbre en primavera, hauria continuat creixent de la mateixa manera: amb unes branques llargues i altres més curtes, però d'una forma natural.

2. TAULA DE LLETRES VALENCIANES: LA MODERNITZACIÓ LITERÀRIA

Els intel·lectuals de l'anomenada generació de «1930» feren un esforç ben encomiable de normalització i també de modernització, d'*aggiornamento*. Emblemàtics són els versos de *Plàstic* (1923) on Carles Salvador s'acomiada iradament de les barraques llorentines. De manifestacions com aquesta i d'altres se'n desprèn el projecte de fer una literatura normal trencant la diglòssia literària i el binomi literatura= poesia i poesia=cant i evocació del paisatge. Una literatura, doncs, que tractàs qualsevol tema com ho fan la resta de literatures. En aquest sentit les intencions varen anar acompanyades de fets, per bé que molts es quedaren en simples intents, intents de crear una narrativa sòlida, intents de fer un teatre normal, intents de fer una poesia també normal.

Polèmiques com les que tingueren lloc a propòsit de l'avantguardisme i el populisme al voltant de *Taula de Lletres Valencianes* il·lustren un dels aspectes més dinàmics –i fins un cert punt vigents– de la vida intel·lectual d'aleshores. Més enllà de les designacions concretes, dels posicionaments que després es revelaren febles i, fins i tot, contradictòris, cal constatar que es tractava del veritable cavall de batalla dels nostres literats: la normalització literària. Entenent aquesta com la voluntat de fer una literatura com la que es feia arreu d'Europa en aquests moments. Repassar el que es va dir i el que es va escriure, llavors, té encara el regust d'un ahir pròxim i la vivacitat d'un problema que ha d'acabar la nostra literatura: ¿com congeniar esperit propi i formes i estètiques modernes? ¿com concordar el pols del temps i la nostra tradició (és a dir els nostres referents, les nostres formes expressives)? El punt de llança fou, aleshores, combatre la identificació que s'havia fet des de la Renaixença tot equiparant l'ús literari de la nostra llengua amb el tractament d'una sèrie de temes i amb unes formes determinades plagades de tòpics.

Carles Salvador veia en la introducció de les línies poètiques europees del moment la forma de renovar la nostra poesia: «foragitem el tòpic de benestar poètic, de la belletat poètica; ens evadim del paternalisme floral, acusem de poetoides per panxacontents i renovem, construïm al temps d'enderrocar. Preparem, liberalment, l'adveniment d'una poesia nova per al dia d'una vida nova» («Significació de l'avantguardisme» 1929: 36). El pols agitat dels articles que escriví Carles Salvador en defensa de l'avantguardisme –«El jazz, el maquinisme i la poesia pura» (1928), «Colps d'escut i de sageta» (1929) o «Significació de l'avantguardisme» (1929)– exposen les idees d'una orientació intel·lectual ben interessant. Són una recapitulació que remarca fets com la necessitat de modernització, ensems que defensa la diversitat de veus dintre de la poesia. C. Salvador, al capdavant, hi recordava com «el poeta, tot fent poesia (...) recobra l'ànima de la terra» («El jazz, el maquinisme...»). Perquè, comptat i debatut, hi havia també el problema que Joan Fuster (1956: 41) anomena el de la «cultura satèl·lit» –emprant una expressió de T. S. Eliot– quan «és una cultura d'idioma propi

però amb esperit manllevat». L'autor de *Vermell en to major*, per un altre costat, proclama que l'univers de l'escriptor valencià no és solament València sinó també la terra que «té saó per a produir "Els nostres clàssics" i la "Fundació Bernat Metge"» («Colps d'escut i de sageta» 1929: 34). Carles Salvador hi té, doncs, la consciència de treballar des d'una literatura regional que s'ha d'articular amb la resta de la literatura catalana. L'actitud de Carles Salvador i la resta d'autors que defensaven la introducció de corrents avantguardistes no s'ha de confondre amb un discurs de veritable comunió amb els -ismes europeus de l'època –concretament del futurisme– sinó de simple lluita contra la tradició renaixentista i llorentinista. Una simple proposta de modernització. El professor Simbor (1985: 26) parla de «revoltats o rupturistes amb la tradició poètica» i no d'autèntics avantguardistes. Per un altre costat, d'haver realitzat unes obres amb plena consonància amb els «ismes» de l'època ens trobaríem amb una mena de salt històric, talment com passar de la edat de pedra a l'era espacial: els 2001 odissea de l'espai.

Hi ha, al costat d'aquesta polèmica entre avantguardistes i populistes exhumada i comentada per Fuster (1956), Sanchis Guarner (1968), Aznar (1978), Blasco (1981), i més endavant per Simbor (1983, 1985, 1987) i Gregori (1987), amb puntualitzacions força interessants, altres inquietuds de l'època que troben ressò en la revista. Així és interessant constatar la presència a *Taula* d'alguns escrits d'Artur Perucho on presenta les tendències socials i compromeses de la literatura de l'època, en articles com «Literatura proletària» (*Tàula de Lletres*, núm. 13, oc. 1928) o «Literatura i política» (*Taula de Lletres*, núm. 30, març de 1930). Més endavant, l'autor publicaria un *Resum de literatura soviètica* en l'editorial Barcino (1933) i durant la guerra civil dirigirà *Treball*, òrgan periodístic del PSUC (Sanchis, 1983). Els articles de Perucho a *Taula*, encara que molt tímidament, exposen els pressupòsits d'una literatura social que no va donar fruits durant aquests anys en les nostres lletres (veg. Iborra, 1974).

En suma *Taula* desplegarà una tasca ingent de debat, de recepció i de discussió, de l'actualitat intel·lectual del moment. El propòsit era evident: el de la modernització literària, amb l'articulació entre els components de la tradició valenciana i els que es desprenien de les estètiques vigents. Fer una obra en consonància amb els temps ens sems que amb arrels valencianes, esforç que s'esqueia perquè fos assumida pel fràgil circuit literari valencià.

3. ELS PROBLEMES DE LA PROSA

Els autors de la generació, amb Carles Salvador al davant, tenen present la necessitat imperiosa de crear una prosa vàlida. «Els escriptors valencians –escrivia Carles Salvador a «Elogi de la prosa» (1928: 27)–, en llur formació ascendent, cal que escriguen prosa, abandonant la rima, almenys temporalment, si tanta vocació tenen per

la poesia, i abordar les dificultats de la prosa. Cal escriure novel·la i assaig». Els intents de normalitzar la prosa potser tenen com a exponents, per un costat, la col·lecció de *Nostra Novel·la* i per un altre les obres que publicà l'editorial L'Estel. De la primera, que s'encetà el 1930 i donaria 61 números i posà en circulació textos de cinquanta-set autors valencians, molts d'ells inèdits com a narradors (Pérez Moragon, 1985:16), caldria remarcar l'aportació en la línia d'oferir una possibilitat de lectura en català dins de l'àmbit de la literatura de consum i populista, però on també participaren autors com Almela i Vives o el mateix Carles Salvador. En conjunt, com afirma Pérez Moragon (1985: 19), «el to (és) molt baix» i les obres de la col·lecció estan marcades per la presència del ruralisme, la pobresa idiomàtica o la construcció deficient. Un intent que, vist des d'ara, només pot contribuir a fer-nos veure alguns trets sociològics de la nostra societat.

Carles Salvador, amb una obra en prosa considerable, és sens dubte el millor prosista de l'època. Una prosa que comprèn –sempre dins de les narracions curtes– una gamma àmplia i diversa que va des del caire tradicional a l'avantguardista, tot passant pels contes infantils i per prosas a mig camí entre la narració i l'assaig (vegeu Simbor, 1983: 216-241). Potser dins del conjunt de la seua prosa cal remarcar els «Elogis» sobretot l'«Elogi de la vagància» (1922) i l'«Elogi del xiprer» (1928), textos on Salvador s'acosta a la glossa orsiana, de densitat filosòfica i textura poètica. La prosa de Carles Salvador, la prosa no ficcional, «té –com ha escrit Vicent Andrés Estellés (1973: 9)– una agraïda i ponderada senzillesa. És la millor prosa que es va fer a València en uns moments determinats, precisos: històrics». En canvi, quan es vol fer prosa ficcional normal, amb el desplegament de trama, personatges... el resultat és ben dubtós. De la col·lecció de narrativa de l'editorial L'Estel, l'obra més destacada és la novel·la d'Artur Perucho *Ícar o la impotència* (1929). L'acció i els personatges se situen a París, on Tristany –un jove d'ideologia comunista que ha començat estudis de Filosofia a la Sorbona– es debat en una vida amorosa intensa repartida entre tres dones: Lutgarda, la promesa deixada a València (que suposa l'amor matrimonial però que acompanya la convenció i la grisor), Marcelle (la passió sexual) i Margueritte (l'amor espiritual i refinat). La divisió entre les polaritats amor sensual/ amor espiritual són presents al llarg de l'obra.¹ En el transcurs de l'acció, però, el protagonista descobreix que la divisió que feia era falsa, la realitat és una altra, i ni Marcelle és sols la passió ni Margueritte és la dona pura i espiritual, ja que se li revela com una dona arrossegada pel desig sexual. És llavors quan Tristany decideix replantejar-se la vida i tornar amb Lutgarda. El fet sorprenent amb què es clou la ficció és l'arribada d'una carta al protagonista amb l'esquela mortuòria de Lutgarda.

La novel·la ofereix algunes pinzellades sobre l'ambient social i cultural del París de l'època i la trama, sense eixir-se'n del tot de l'esquema de novel·la rosa, presenta alguns ingredients interessants, com és ara la relació de determinats estats de la passió amorosa

(1) Pot servir-nos d'exemple aquest fragment: «La senyora Bèrard, amb la seua amable confiança, amb el seu posat dolçament trist, li havia fet reviuire les hores de felicitat del jardí valencià, d'aquella reixa amb el perfum de joventut i de flors. Les altres dones... res. Bèsties de plaer, animals luxuriosos, que no viuen més que per al sexe, que havien assassinat dins d'elles tota vibració espiritual» (Perucho 1929: 75).

amb la música o la presència d'elements mitològics. Pel que fa a l'escriptura, hom veu en l'obra de Perucho una agilitat narrativa prou destacada i una certa traça per construir ambients i situacions. Si la novel·la no deixa de ser un intent no reeixit del tot, és d'una volada superior al conjunt de narracions de l'època. Hom intueix que, de persistir en aquesta línia, s'hauria perfilat un canvi en la narrativa valenciana de l'època que hauria permès l'aparició d'obres interessants. A *Ícar o la impotència*, l'element sentimental, els ressons romàntics, el final amb una certa improvisació, són alguns dels punts febles. Hi constatem, així mateix, la impossibilitat d'eixir de l'esquema de narració melodramàtica.

Dintre del capítol de la prosa mereixen una especial atenció les obres de Josep Pascual Tirado amb el seu *Tombatossals* (1930) i les proses costumistes de *La meua garbera* (1935), que, com ha afirmat Lluís Meseguer (1988), culminen dos cicles: el mitològic i el costumista de l'obra de l'autor. El mèrit d'aquestes obres es troba, al costat del que suposa una recreació de l'univers simbòlic i mític dels països, en la seua aportació a la creació de la llengua literària dels valencians amb una literaturització dels registres orals, i amb la recollida i la fixació d'un lèxic ric, etc. (Meseguer: 66). Però aquesta literatura, per bé que contribueix al desenvolupament de la prosa, no perfila un tipus d'obra de ficció normal.

La prosa de ficció s'enfrontava amb múltiples handicaps, que ni la tradició narrativa valenciana (que hauria de remuntar-se al *Tirant Lo Blanc*) ni la tradició catalana podien suplir, ateses les deficiències de què es partia.² I, sobretot, ens trobem amb:

a) La persistència d'un model amb un esquema narratiu melodramàtic que entroncava amb els gustos del públic.

b) La manca de referents narratius, de llenguatge, tipologia de personatges, representació de la societat valenciana, literaturització de moments històrics, etc.

Els autors de la generació de 1930, no varen desenvolupar models sòlids de prosa que hui puguem valorar positivament.³ El buit anterior en dificultava enormement l'aparició. La novel·la no es pot crear del buit, té necessitat d'uns referents i d'uns assaigs previs. A més, els gustos del públic estaven en una línia, com hem dit, no gens preparada per a incursions literàries d'alta volada o, simplement, de creació d'unes ficcions normals. Les dificultats del panorama literari eren un cercle viciós, com la serp Ouroborus que es mossegava la cua: ¿Els autors estaven preparats per a fer una altre tipus de prosa? ¿El públic podria assumir-la? ¿Era possible una prosa nova amb l'absència de referents anteriors?

4. LES DIFICULTATS DE LA POESIA

La poesia, el gènere més conreat en la nostra cultura des de la Renaixença, segueix ocupant el primer lloc quant a quantitat i qualitat de producció en aquesta època. *La*

(2) Hem tractat el tema de tradició/modernitat en les lletres valencianes en un altre escrit, Balaguer 1991.

(3) Caldria una consideració especial per a *Una dona s'atura en el camí* d'Ernest Martínez Ferrando, publicada, però, a Barcelona (Ed. Proa, 1935).

poesia valenciana en 1930, publicada per l'editorial L'Estel, és sens dubte, una mostra que il·lustra de forma fefaent el quefer de la major part de poetes de l'anomenada «Generació de 1930». Inclou, així mateix, del conjunt de dotze autors antologats, poetes com Miquel Duran de València o Daniel Martínez Ferrando, que són exponents de la generació anterior: la dels modernistes. No obstant açò, Miquel Duran de València va ser un escriptor dels més actius, polemista fervorós a favor del populisme i autor d'obres ben representatives de l'època com *Cançons valencianes* (1929) o *Guerra, victòria, demà* (1938).

L'antologia és un bona referència del quefer poètic de la generació, de les seues inquietuds i dels seus resultats. En les declaracions de poètica que fan els autors, és ben present la polèmica entre «populistes» i «avantguardistes», que, de totes totes, cal situar més enllà de la significació d'aquests dos termes. Com deia Almela i Vives en la nota de presentació de l'antologia, i que després s'ha vist ben corroborat pels fets, «és més fàcil –ai! teorisar que fer versos...» (AA.DD.1930: 7); el fet cert és que les proclames de caire teòric no van anar acompanyades de fets. Després, amb una simetria paradoxal: el populista Miquel Duran que s'acostarà a les línies avatguardistes i Carles Salvador, durant la postguerra, s'acostarà al populisme i al llorentinisme. En la mateixa antologia, Miquel Duran de València (AA.DD.1930: 39) escrivia: «El populisme vol reaccionar contra el irracionalisme i l'inconscient provinent de Freud, contra el refinament psicològic, la sexualitat, la evasió en el fantàstic i proclama com a horitzó estètic de l'escriptor de moment: “la descripció del poble”». Descripció del poble que no és altra cosa que el que fa Carles Salvador en els seus millors poemes. Per un altre costat, un dels autors que defensa la incorporació de línies estètiques modernes com és Enric Navarro Borràs (AA.DD. 1930: 76) escriu a la seua poètica: «em pareix que on Virgili o Mistral deixaren eterna causa d'admiració no tenim res que fer els poetes d'ara» i aclareix que més apropiadament que parlar d'avatguardisme s'ha de parlar de poetes «moderns»: «em pareix lògic –diu Navarro Borràs– que un poeta que faça vida moderna trie temes que viu i veu» (AA.DD. 1930: 75).

Si anem, però, a la seua poesia antologada, «El bohemí del bar», «Oda al xiquet del pati» i «Oda a la ciutat», ens topem amb una poesia d'escassa traça i que l'únic que té de diferent és que pren motius urbans, però amb el mateix posat descriptivista que caracteritza els poetes més «tradicionals» i amb el mateix encotillament retòric; a «Oda la ciutat» trobem estrofes com aquesta:

Music-halls d'alegria fugissera
a l'abast de la ma dels qui han uns duros!
Autos i aeroplans –tant per carrera–
Telèfons automàtics que ja us trauran d'apuros.
(AA.DD. 1930: 81)

Del conjunt de la seua obra poètica no es poden extraure exemples massa reeixits en una línia de modernitat (vegeu Simbor, 1985: 30). Novament hauríem de plantejar-nos el que hem dit a propòsit de la prosa: ¿era possible un salt qualitatiu en la poesia? És evident que en la poesia –amb un conreu continuat des de la Renaixença– era possible (i fins i tot previsible) una envolada superior. ¿Què va mancar, doncs? ¿la preparació dels autors? ¿un deficient seguiment de les estètiques literàries? ¿una excessiva dependència del públic? ¿una manca de referents?

El terreny era més fàcil que el de la prosa, però, amb tot, tenia les seues dificultats. T. S. Eliot diu que «tota literatura que ha arribat a la maduresa té una història al seu darrera: una història que no és solament una crònica, un cúmulo de manuscrits o obres de tal o tal altre gènere, sinó l'ordenat, bé que inconscient, progrés d'una llengua en anar adquirint consciència de les pròpies possibilitats dins els propis límits» (citada per S. Quasimodo, 1946: 11). És ací, sobretot, on hom veu les mancances: en la falta d'una tradició, d'una història que hagués posat les pedres que possibilitassen el sorgiment d'unes obres sòlides. És difícil que sorgís una bona obra literària en una literatura que encara no ha arribat a la seua maduresa, per bé que havia recorregut tot un camí en l'època contemporània.

Carles Salvador és sens dubte el poeta d'obra més consistent junt amb Almela i Vives i Bernat Artola. L'autor, al pròleg a l'antologia abans esmentada, proposa com a poètica: «Joc de paraules que interpreta un estat interior pur./ Inspiració feta paraula pura, ço és, feta ritme, que raja de dins a fora./ Evasió d'imatges» (AA.DD., 1930:103). Una concepció que s'adiu molt més que qualsevol pretensió avatguardista de la seua poesia i que ens porta ressons maragallians i amb ells els romàntics. Si repassem la seua poesia em sembla de la més interessant de l'època si la reduïm a determinats poemaris. *Vermell en to major* (1929) em sembla, ara per ara, el millor llibre poètic de l'autor. Salvador se'ns mostra com un poeta inspirat, que sap trobar la paraula expressiva i s'ajuda amb una disposició tipogràfica més lliure del vers que en la poesia tradicional. La poesia de Carles Salvador assoleix, en moltes composicions, una expressió nova, continguda i precisa i amb imatges de nova factura que si bé no són revolucionàries sí que són audaces en la literatura valenciana de l'època. C. Salvador ens trasllada un món contemplat amb voluptuositat, moments d'èxtasi, com ocorre en poemes com ara «Sol ixent», «Migdia» o «Subconscient» o ens dibuixa quadres impressionistes vigorosos en poemes com ara «Nocturn» o «Canyar». Es tracta de poesia paisatgística però sense aqueixa càrrega carrinclona, ofegada de clixés retòrics i que es perd en meandres descriptius. Els poemes són molt visuals i remarquen la plàstica del paisatge, evocant amb uns quants trets impressionistes, el marc observat o recordat. Vegem-ho a «Canyar»:

Llances vibrants–
canyes verdes.
Cavallets. Mosquits.
Trompetes.

Camp de llances.
I avions bèl·lics,
i de pau.

La sang corre per la sèquia
Fa créixer les llances.
Les canyes
—com exèrcit filipí—
amenacen el cel blau.

Canyar.
Remors d'aigua,
d'aire.
El meu cant
—esbatanat—
i el cant melós del gripau.

(1981: 138)

El poema és un *collage* d'impressions visuals. El poeta fa una transposició dels elements observats amb imatges evocadores i exposades de forma directa. *Vermell en to major*, juntament amb alguns poemes de la *Rosa dels vents* (1930) i de *El bes als llavis* (1935) conforma la millor poesia de l'autor. Els poemes de *Vermell en to major* ressalten el cicle de les tasques agrícoles (la sega, el batre...) i el cicle de la natura (sol, pluja, lluna...), l'autor hi fa la descripció quotidiana del poble («Díptic vilatà») o la festiva («Campanar vibrant»), amb tota una sèrie d'efectes intensos, efusius, sentits i evocats amb eficàcia. C. Salvador lliga la descripció de les tasques agrícoles amb el desig amorós, presentat de forma directa i exultant; descripcions àgils, evocacions el·líptiques, on el ritme de la faena modula el ritme del text: a «Sega nocturna», els colps de falç dels segadors, a «Cançó de l'era» el ritme del trot d'un mul que bat a l'era:

Volta l'era sobre el trill!
Vés xafant, molent la palla!
No digues tinc blat
si no està nugat
dins la saca.

(1981: 112)

La descripció del poble, allò que pretenia Miquel Duran de València i que ell mateix va intentar plasmar a *Cançons valencianes* (1929), on es trobem moltes composicions tradicionals —sobretot romanços—, no té la mateixa vivacitat de les estampes de Carles Salvador. Tot i que en aquest recull trobem la transcripció de belles cançons tradicionals, quan Duran fa la seua pròpia poesia a «Cançons de l'horta», cau en els tòpics més

repetits de la tradició valenciana. Un dels elements de la poesia de Carles Salvador ben saludable és la seua renúncia a traslladar la corporeïtat física del paisatge amb el suggeriment dels espais, amb la insinuació d'escenes i de gestos, amb els elements còsmics traslladats mitjançant el traços d'un pinzell que n'insinua la plasticitat, en compte de recrear-la minuciosament i ostensible.

Cal destacar, potser per partida doble, les aportacions de Francesc Almela i Vives (1903-1967) que, amb poemaris com *L'espill a trossos* (1929) i *Joujou* (1933), presenta tota una línia poètica diferent, si no oposada, a la major part dels autors. Almela deixa de costat els elements emotius i fa del paisatge un rigorós exercici d'imaginació i d'hilaritat. El sarcasme i la caricatura no solament del paisatge sinó de tota una tradició literària que ha fet d'uns motius concrets els temes centrals. Els poemes d'Almela, ben construïts, parodien els elements paisatgístics, en poemes com «Cant de la garrofera», però també d'altres com l'expressió urbana dels seus companys de generació: «al lluny una farmàcia vomitava / la llum rogenca d'un farol tronat», com diu al poema «L'home del clavell blanc» (1982: 57), o del modernisme. Al poema «La rosella» sembla parodiar Salvat-Papasseit i el seu poemari *La rosa als llavis*:

Vers mi s'atansa
tot de gaubança.
I el pit em crida:
«Vixca la vida!».
Mira la rosa
tota desclosa
mentre així parla.
I, en sacsejar-la,
les fines fulles
se fan despulles
que gronxa l'aire,
l'aire trobaire...

La rosa aquella
sols és rosella.

La poesia d'Almela, epigramàtica i rotunda a *Joujou* (1935), posa la nota càustica i sorneguera a la poesia del moment, és el contrapunt fred a les efusions emotives d'uns i d'altres poetes. Un exercici desintoxicador de tant excés sentimental que cantava: «la llum elèctrica, de nit, en lloc de la lluna del dia./ I en lloc del jardí florit,/ perfum de perfumeria» (1987: 98). La poesia d'Almela i Vives és una referència important i ha quedat com una de les aportacions més dignes de l'època. Hem afirmat que és doblement significativa, obra vàlida per ella mateixa, i amb l'ingredient de ser un contrapunt crític al tipus de poesia que es conreava majoritàriament aleshores.

Bernat Artola (1904-1958), que publicà dos poemaris en aquesta època: *Elogis* (1938) i *Terra* (1935), és una altra de les veus importants de la generació. Si en el primer poemari són ostensibles les empremtes ausiamarquianes (Simbor 1985: 31-32), en el segon marca un rumb diferent al qual no han deixat d'acudir temptacions ben populistes com ara la dels poemes *A l'ombra del campanar* (1945), un poemari en la línia de les *Cançons valencianes* de Miquel Duran de València. Amb tot, Artola és un poeta més vigorós que la major part dels companys generacionals i sap destil·lar amb imatges vivaces de trasfons paisatgístic el que són inquietuds de caire existencial.

5. EL POPULISME I EL KITSCH

El veritable punt feble dels poetes del moment és la presència de la tradició llorentina més o menys modernitzada. Joan Fuster l'ha definit adequadament a l'*Antologia de la poesia valenciana (1900-1950)* (1956: 52-56) com «el paisatgisme sentimental», una disposició del poeta per oferir un quadre plàstic de la natura. Hi ha, a més, l'esquema sentimental més enllà del paisatge perquè, com diu Fuster (ibid. 52), «de vegades l'eco sentimental se n'independitza i produeix per si sol l'ingredient del poema». El populisme és fruit del desig de connectar fàcilment amb el lector més comú, fet que el feia procliu al seguiment d'una poesia descriptiva, que cantava èbria el màgic encant del paisatge valencià sense més, o bé es reduïa a l'anècdota sentimental; una anècdota sentimental en la qual el poeta —com hem vist a través de les declaracions poètiques de l'antologia de 1930— intentava produir amb la confessió sincera l'efecte més abrandat en el lector. Aquestes concepcions populistes, tostemp presents en la nostra literatura contemporània com també en la mallorquina,⁴ estaven avalades per la tradició de certàmens i pels gustos del públic.

Hem de tenir present que també el populisme és un corrent poètic que s'instal·la en la poesia dels anys vint. En la literatura castellana s'havia produït tot un moviment de recuperació i d'aprofitament de les fonts folklòriques i els exemples més reeixits els trobem en figures com Rafael Alberti o García Lorca. Altrament, al Principat, poetes com Tomàs Garcés o J. M. de Sagarra també tenien una obra que se situa en aquesta línia. Es tracta de recuperar els valors dipositats en l'univers simbòlic de la col·lectivitat, en els mites i en les figures llegendàries, en els motius de la cançó tradicional. L'aprofitament d'aquestes fonts populars es fa de forma peculiar, ja que no es tracta de dur a terme una simple operació d'imitació o de transcripció, sinó que el que es fa és un ús de formes i de motius tradicionals amb tot el refinament estètic del segle XX.

A més, aquesta atenció a les fonts populars va estar acompanyada d'una actitud d'estudi de la imatgeria popular; així García Lorca va fer conferències sobre les cançons de bressol o d'altres gèneres tot tenint present la seua riquesa i les seues característiques. No es tracta d'un simple exercici d'esteticisme, ni d'una transcripció de les formes

(4) És força interessant el dibuix caricaturesc dels cercles literaris mallorquins que ens ofereix Llorenç Villalonga amb algunes de les seues obres com *Mort de dama* (1931).

populars, sinó d'una incardinació autèntica amb les arrels del poble feta des d'una perspectiva moderna.

¿Fan una cosa semblant els autors valencians? De cap de les maneres. Excepte Carles Salvador, la major part dels autors ens presenten un simple enfilall de tòpics. Hi ha en la literatura de l'època, tant en la poesia com en la narrativa i en el teatre, una mena d'ancorament melodramàtic que fa que els autors siguen proclius a repetir l'esquema sentimental, amb herois o heroïnes de cartró, valencianes de porcellana, i amb l'exposició de sentiments amorosos abrandats que busquen commoure el públic. El conjunt de mots a emprar sembla estar calculat: es tracta de fer ús d'un arsenal d'expressions, de tòpics sense més interès que fer ràpid i efectiu el missatge sentimental. En molts casos, l'escriptor sembla suplir amb la força de la confessió elemental la manca de qualsevol altre ingredient literari. Potser fóra pertinent, ara, recordar aquell aforisme de Joan Fuster que diu: «Amb bons sentiments es fa mala literatura; amb sentiments perversos, també. En general, es fa sempre mala literatura –sobretot a base de sentiments» (1981: 257). Podríem afegir que es fa mala literatura si és sols a base de sentiments, i sense una certa traça, ni una expressió acurada, sense buscar una forma nova i adient de tractar-los.

Pel que fa al populisme de Miquel Duran i d'altres autors, caldria apuntar una identificació entre la literatura de «caràcter nacional» i la «literatura folklòrica». «Folklòrica» entesa com l'expressió d'allò particular, anacrònic, amb un llenguatge melodramàtic i un posat sentimental. Les paraules que escriu per encapçalar els seus poemes a l'antologia de 1930 en són una mostra feaent: «Cal retornar al poble, a la cançó popular, als orfeons, a Llombart, a Llorente, a Verdaguer, a Goethe, a Mozart i a la novena simfonia. Cal retornar al passat, a la nostra Renaixença» (AA.DD 1930: 40). És sorprenent trobar-nos amb un manifest tan regressiu. Posar en l'horitzó estètic autors com Llombart i Llorente, el 1930, és tot un delictes i només podria ser entès des d'un atrofiament del gust artístic. Però el que veritablement apuntava el poeta era la necessitat d'un començar de nou la Renaixença, constatant així la seua fallida. Calia assolir una identificació de la societat amb la seua cultura, calia tornar el prestigi a l'idioma, etc., etc., tot plegat els propòsits renaixentistes. Miquel Duran sembla identificar «cultura nacional» (que seria equiparable a cultura europea de l'època feta en català) amb «cultura folklòrica», amb el resultat que podem observar: una literatura que no passa de l'anècdota i, sobretot, que no supera la prova de la història. És curiós comprovar que aquesta identificació entre «cultura nacional» i «cultura folklòrica» la constatava, també, Antonio Gramsci (1974: 22) entre alguns intel·lectuals italians de l'època.

El posat artístic de la major part d'escriptors valencians de l'època se situa en allò que Hermann Broch a *Kitsch, vanguardia y arte por el arte* (1970: 9) defineix com a art «kitsch»; l'essència «kitsch» rau en la substitució de la categoria ètica per l'estètica, que imposa a l'artista l'obligació de fer no un «bon treball» sinó de fer un treball

«agradable». La novel·la «kitsch» –diu l'escriptor– il·lustra el món no com és sinó com el vol o com el tem. L'artista busca quedar bé de la manera més ràpida i efectiva possible, ofereix al lector allò que sap que aquest vol. Ensenys treballa amb un arsenal de receptes, moltes d'elles de procedència romàntica, perquè al cap i a la fi, l'art «kitsch» és un dels epígons del romanticisme.

No tot el que entra dins del populisme –tal i com aquests autors l'entenien– està mancat de valor literari o cultural o de valor social. En el populisme, en aquesta poesia de descripció del poble, d'entroncament amb la tradició popular, cal veure també alguns exemples de valor literari, encara que l'aportació més interessant provinga de la seua contribució sociocultural. El populisme ha ajudat a crear i a enfortir certs elements simbòlics de la col·lectivitat. Un poema com el «Romanç del bon alicantí» de l'Eduard Irlés, que no deixa de tenir certa traça literària, és valuós des del punt de vista de la recreació local que fa de la ciutat i de l'enfortiment de l'imatgeria col·lectiva alacantina. D'igual manera cal valorar algunes peces de Miquel Duran de València i d'altres autors de l'època. ¿Sense la literatura o pseudoliteratura fallera i foguera, què seria de l'escassa consciència dels valencians com a poble? Quan a la postguerra Carles Salvador s'encamina envers el populisme, hem de veure-hi l'intent desesperat de continuar la flama de la llengua. Era el menut reducte que possibilitava una mínima connexió amb el públic; la forma de seguir mantenint i recordant que encara existíem, bo i aprofitant les esclertes que les circumstàncies deixaven. Al cap i a la fi, els valencians des de la Renaixença (més o menys esquifida i pobra) havien posat en circulació un univers simbòlic, una mitologia d'anar per casa, i calia continuar-la.

L'esclat de la guerra, amb tota la càrrega de trasbalsos i d'horror, hauria pogut incentivar un canvi en la poesia valenciana. Tampoc no fou així; del conjunt de textos escrits al seu voltant caldria destacar *Guerra, victòria, demà* (1938) de Miquel Duran de València, que si bé amb una tècnica eclèctica, des del populisme al realisme, ens ofereix un testimoni dels avatars de la guerra. Duran, que havia fet professió de fe populista, ara escriu un poema d'homenatge a Tristan Tzara i realitza un dels poemes cal·ligramàtics dedicat als aviadors de la república que, en opinió de Joaquim Molas (1983: 104), és «un dels millors cal·ligrames catalans». En *Elegia a un mort* (1937), de Ricard Blasco, trobem una mostra de poesia interessant que evoca el combatent caigut i els desastres humans de l'escomesa. Un poemari de prosa poètica que ens trasllada, de forma intensa i nítida, uns sentiments pregons.

La inspiració sobre la guerra que va desplegar una bateria tan forta de textos poètics (des de Miguel Hernández a Paul Éluard i de W. H. Auden a Pere Quart) ens va deixar unes obres valuoses però escasses. Era la mostra i el reflex de la inconsistència de la poesia valenciana de l'època.

6. APUNTS PER A UN BALANÇ

Vista des d'ara, l'aportació dels autors de la generació de 1930 és ben estimable. No cal repetir les línies d'actuació en aquesta doble façana de modernització i de normalització que hem anant veient i les fites aconseguides. Possiblement varen fer allò que històricament corresponia.

Hi ha entre els autors de la generació de 1930 bones intencions, propòsits encomiables però realitzacions literàries deficientes. Són simples intents que apunten unes orientacions ben interessants però que no arriben a cristal·litzar en unes obres sòlides. Per bé que, sens dubte, feren avançar la nostra història literària en una línia de maduresa.

Hi ha, en les paraules de Carles Salvador en el mateix text esmentat en defensa de l'avantguardisme, una afirmació plenament significativa: «Escrivim valencià per política i som sabedors de les responsabilitats que tenim com a ciutadans. La literatura, per a nosaltres, és un mitjà, no una fi» («Colps d'escut i de sageta», 1929a: 34). Una afirmació sobre la qual gravita la realitat del conjunt d'escriptors valencians. El novel·lista Milan Kundera en un escrit recent (1993: 4) ha glossat les dimensions de l'aportació artística en dos àmbits: la contribució nacional-sociològica i la contribució al gènere, a la literatura universal. Per a l'autor txec, l'únic compromís del novel·lista és el que aquest manté amb Cervantes, com ha dit en un altre moment. Si mirem els escriptors valencians, aquests estaven compromesos amb moltes coses a banda de la literatura: fent país, fent gramàtiques, fent política... en moltes tasques, perquè eren necessàries. Les aportacions de la generació de 1930 potser no són a aquesta literatura mundial de què parlava Kundera, però sí que ajudaren a possibilitar-la en l'avenir. Els autors que vingueren posteriorment: Joan Fuster i V. Andrés Estellés... en són una prova.

ENRIC BALAGUER
Universitat d'Alacant

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AA.DD. (1930) *La poesia valenciana en 1930*, València, L'Estel.
 ALMELA I VIVES, F. (1982) *L'espill a trossos*, València, L'Estel; 2a. edic., Tres i Quatre, pròleg Joan Fuster.
 – (1987) *Obra poètica*, Alfons el Magnànim, València.
 ANDRÉS ESTELLÉS, V. (1973) «Carles Salvador», dins C. Salvador *4 Elogis i 4 cues*, València, Gorg, pàgs. 5-10.

- AZNAR, M. (1978) «Redreçament i ruptura de la cultura valenciana (1927-1936)», *Els Marges* 12, pàgs. 34-41.
- BALAGUER, E. (1987) «Notes sobre la poesia d'Eduard Irles, breu recull antològic», *Canelobre* 10, pàgs. 22-36. (Amb col·laboració de R. Alemany)
- (1991) «Per una literatura amb arrels pròpies. Esquema d'un debat pendent», *Saó* 134, pàgs. 34-36.
- BLASCO, R. (1937) *Elegia a un mort*, València, Col·lecció Espiga (edició facsímil, València 1986, Eliseu Climent).
- (1979) «El valencianisme cultural durant la guerra civil (1936-1939)», *L'Espill* 1-2, pàgs. 95-169.
- (1981) «Una lectura de Carles Salvador», introducció a Carles Salvador, *Poesia*, València 1981.
- BROCH, H. (1970) *Kitsch, vanguardia y arte por el arte*, Barcelona, Tusquets.
- DURAN DE VALÈNCIA, M. (1929) *Cançons valencianes*, Barcelona, Les Ales Esteses.
- (1990) *Obra Poètica*, València, Alfons el Magnànim, introd. i ed., C. Gregori.
- FUSTER, J. (1956) *Antologia de la poesia valenciana (1900-1950)*, Barcelona, Selecta (2a. edic. València 1980, Tres i Quatre)
- (1981) «Consells, proverbis i insolències», dins *Indagacions i propostes*, Barcelona, Ed. 62.
- (1982) pròleg a F. Almela i Vives, *L'espill a trossos*, València, Tres i Quatre, 2a. edició.
- GONZÁLEZ I CATURLA, J. (1993) «Un cas especial de premsa satírica: *El Tio Cuc* d'Alacant», *Quaderns de Migjorn* 1, pàgs. 125-134.
- GRAMSCI, A. (1974) *Pasado y presente*, Buenos Aires, Granica (títol original *Passato e presente*)
- GREGORI, C. (1987) «La discussió avantguardista valenciana», dins *Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit* 6, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàgs. 343-366.
- IBORRA, J. (1974) «La poesia política valenciana. 1930-1939», *Arguments* 1, pàgs. 191-199, València.
- KUNDERA, M. (1993) «La 'palabra' de Kundera», *El País* (9-X-1993), pàgs. 4-5.
- MOLAS, J. (1983) *La literatura catalana d'avantguarda, 1916-1938*, Barcelona, Bosch.
- MESEGUER, L.I. (1988) Estudi introductor a Josep Pascual Tirado, *Tombatossals*, València, Tres i Quatre, pàgs. 4-84.
- PÉREZ MORAGON, F. (1985) *Nostra novel·la* (antologia), Alfons el Magnànim, València.
- PERUCHO, A. (1929) *Ícar o la impotència*, València, L'Estel.
- QUASIMODO, S. (1946) «Poesia contemporània», recollit a *El poeta, el polític i altres assaigs*, Barcelona 1968, Llibres de Sinera, pàgs. 9-17.

- RODRÍGUEZ-BERNABEU, E. (1993) «Alacant i els seus intel·lectuals», *Revista de Catalunya* 75 (juny), pàgs. 140-150.
- SALVADOR, C. (1973) *4 Elogis i 4 cues*, València, Gorg. Conté els següents textos citats:
- 1928 «El jazz, el maquinisme i la poesia pura», pàgs. 30-32.
 - 1929 (a) «Colps d'escut i de sageta», pàgs. 34-35.
 - 1929 (b) «Significació de l'avantguardisme», pàgs. 35-36.
- (1981) *Poesia*, València, Alfons el Magnànim. Edició i pròleg de R. Blasco.
- SANCHIS, V. (1983) «Notícia d'Artur Perucho», *La Rella* 1, pàgs. 41-50
- SIMBOR, V. (1983) *Carles Salvador i Gimeno: una obra decisiva*, València, Diputació Provincial.
- (1985) «La generació poètica de 1930», *Llir entre cards*, pàgs.15-40.
 - (1986) *La narrativa valenciana de 1900 a 1939. Antologia*, Alzira, Bromera.
 - (1987) «El predomini de la tradició enfront de l'avantguarda en la literatura catalana del País Valencià des del romanticisme fins a la generació dels seixanta», *Revista de Catalunya* 6 (març 1987), pàgs. 137-152.
 - (1988) *Els fonaments de la literatura contemporània al País Valencià (1900-1939)*, Barcelona, Institut de Filologia Valenciana-Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
 - (1993) pròleg a C. Salvador, *Antologia poètica*, Consell Valencià de Cultura.
- Taula de Lletres Valencianes* (1982) *Taula de Lletres Valencianes*. Selecció de textos, València, Institució Alfons el Magnànim. Edició a cura de Josep Iborra.

